

УДК 725.94; 712.7

Шевченко Л.С.,

кандидат архітектури, доцент,

доцент кафедри дизайну архітектурного середовища

Полтавського національного технічного університету ім. Юрія Кондратюка,

ls.shevchenko@ukr.net,

orcid.org/0000-0001-6840-8406

Шевченко В.М.,

директор приватного малого підприємства «ВАКО ПРЕСС» (м. Полтава),

nedeshevahata@ukr.net

МАЛІ АРХІТЕКТУРНІ ФОРМИ В ПОЛТАВСЬКИХ САДИБАХ: ВІД ІСТОРІЇ ДО СУЧАСНОСТІ

Анотація. Стаття присвячена малим архітектурним формам в садибно-паркових об'єктах. Коротко представлений історичний екскурс в різні епохи і часи з огляду на застосування малих архітектурних форм. Детально окреслено їх значення в полтавських садибах XVIII- XIX ст.ст. і сьогодення.

Ключові слова: малі архітектурні форми, садибний комплекс, різновиди, багатофункціональність, спадкоємність.

Стан проблеми. XVIII-XIX ст. – період інтенсивної еволюції садибно-паркового мистецтва на терені України. На цій ниві Полтавщина має чим пишатися, Слава про мальовничі, розкішні полтавські маєтки лунала далеко за межі держави. Деякі прийоми їх організації та архітектурно-ландшафтні компоненти запозичувалися у відомі царські резиденції. Це є свідченням високої майстерності фахівців, які за допомогою різноманітних комбінацій архітектурних і ландшафтних елементів створювали неповторні пейзажі в присадибних парках. Сьогодні, із популяризацією родинно-маєткового способу життя стають ще більше актуальними дослідження старовинного садибно-паркового будівництва з огляду на спадкоємність особливостей їх формування і закладених традицій.

Зв'язок роботи з науковими програмами. Історичні садибні комплекси є вагомою складовою загальнодержавних програм із збереження й охорони культурно-історичної й архітектурно-ландшафтної спадщини різних регіонів України. Вивчення цих об'єктів не залишається поза увагою науковці і є невід'ємною частиною науково-дослідної роботи кафедри дизайну архітектурного середовища ПолтНТУ.

Останні дослідження і публікації у цій царині на терені Полтавщини представлені роботами В. Ханка, Т. Панасенко, В. Самородова, В. Кішика, О.Байрак, та авторськими. Але вони стосуються різних аспектів історичних садибних комплексів регіону.

Мета роботи. Дана розвідка продовжує низку попередніх досліджень і присвячена одним із характерних компонентів садибних парків – малим архітектурним формам, їх різновидам з огляду на еволюційний шлях від шляхетних садиб XVIII століття до теперішнього часу.

Виклад основного матеріалу. «Малі архітектурні форми – невеликі за масштабом споруди та пристрої сезонного та цілорічного використання (стаціонарні або трансформуючі), призначені для обслуговування людини в урбанізованому та природному середовищі» [1, с. 87]. Ці об'єкти архітектурної та дизайнерської діяльності пройшли довгий еволюційний шлях із зародження до сучасності. Вони завжди допомагали формувати архітектурно-ландшафтний простір, виконуючи акцентні, допоміжні та естетично-декоративні функції.

Кожна епоха і кожний стиль висували на передній план цілком визначений набір малих архітектурних форм. Простори Стародавнього Єгипту не були багаті на досліджувані елементи. Серед них – навіси, басейни зі спокійною поверхнею води, високі огорожі, архітектурні портали, ворота. У Стародавньому Вавилоні для формування простору використовували колони, балдахіни та конструктивні елементи, схожі на сучасні перголи, оббиті плющем. Стародавня Греція відзначилася активним використанням декоративних скульптур та сходів із вишуканим оздобленням. Стародавній Рим значно розширив номенклатуру малих архітектурних форм – від уже звичних басейнів, колон, декоративних скульптур до альтанок, гротів, декоративних ваз, колонад, а також фонтанів і каскадів, оздоблених скульптурними композиціями. У Стародавньому Сході активно використовувалися альтанки, павільйони, басейни, фонтани, колодязі, місточки, різноманітні сходи. Але, мабуть, найбільше упровадження малих архітектурних форм в архітектурно-ландшафтне середовище відбулося в епоху Відродження. Тоді ж урізноманітнилися і їх склад – від архітектурних споруд (тріумфальних брам, павільйонів, павільйонів-альтанок, гротів, альтанок), вертикальних обмежень (архітектурних стін, довгих критих галерей), елементів з водою (фонтанів, каскадів, містків) та декоративних скульптур. Період класицизму додав до цього складу малі архітектурні форми з жартівливим змістом – «фонтани-шутихи», павільйони-сюрпризи. Епоха романтизму запозичила з Далекого Сходу місточки, альтанки й павільйони в затишних зелених куточках.

Знаковим для розвитку малих архітектурних форм виявилось ХХ сторіччя, в якому активно впроваджувалися тематичні споруди, пристрої та

обладнання – спортивного спрямування, для тихого відпочинку, дитячих розваг. В цей період набули свого широкого вжитку й нові матеріали для створення малих архітектурних форм – бетон і метал. Крім того, новими у цей період стали «комбіновані» споруди і пристрої. Наприклад, павільйон, який був частково підпірною стінкою, огороженням, всередині якого знаходився басейн. Такі ускладнені об'єкти розвивалися в просторі, виконуючи низку функцій. Розвиток новітніх технологій сприяв появі нових цікавих споруд та пристроїв – співаючих фонтанів та різноманітних атракціонів.

Прикметним є те, що у всі часи й у всіх країнах переважна більшість малих архітектурних форм була запроваджена в значних приватних землеволодіннях – у маєтках знатних вельмож, садибних комплексах, палацово-паркових ансамблях. Саме їх власники мали фінансову спроможність облаштувати свої володіння якнайкраще, реалізуючи не лише вишукані проектні рішення, нові передові тенденції тих часів, а й залучаючи кращих майстрів і фахівців (як місцевих, так із-за кордону). Не обійшло це і полтавських землевласників, зокрема у XVIII-XIX ст.ст. При створенні присадибних парків важливе місце відводилося його архітектурно-декоративному оформленню. В мальовничому парковому середовищі розташовувалися павільйони, альтанки, малі архітектурні форми, декоративні скульптури. Вони надавали необхідного змісту глибинним перспективам парків, їх невеликим куточкам серед зелених масивів. Ці елементи несли на собі як суто утилітарний зміст, так і задовольняли пануючі на той час естетичні вимоги. Паркові споруди співпрацювали з оточуючим середовищем і не претендували на першу роль в архітектурно-ландшафтній композиції. З далеких перспектив вони сприймалися підпорядкованими ландшафту, з близьких – домінували й підкреслювали характер пейзажу. Архітектурно-декоративне оформлення присадибних парків Полтавщини було широко представлено малими архітектурними формами у вигляді архітектурних споруд, в'їзних об'єктів, елементів, які обмежують парковий простір, садово-парковими меблями, декоративними скульптурами та елементами з включенням води (рис. 1). Вони акцентували найбільш відповідальні ділянки парку, замикали їх перспективи.

Одним із обов'язкових елементів значних присадибних парків була *оранжерея*. Оранжерейне господарство давало можливість власникам маєтків вирощувати екзотичні рослини, виводити власні сорти рослин (Згурівка, [2]), що сприяло значному розширенню їх видового складу й різноманітності ландшафтних груп на території парків. Власники полтавських маєтків досягли високого рівня акліматизації рослин, відомі факти запозичення останніх із

полтавських маєтків російськими знатними вельможами в свої петербурзькі та московські палацово-паркові ансамблі [3].

Перспектива репрезентативної зони присадибного парку, починаючи з припалацового курдонеру й парадної алеї, завершувалася *в'їзними спорудами*, розташованими на головній композиційній осі. Архітектурно-композиційне вирішення парадних в'їздів було різноманітним: «від достатньо простих пілонів, що несуть стулки воріт, та простої дерев'яної з кам'яними тумбами огорожі вона доходить у деяких садибах до красивих монументальних споруд тріумфального або замкового типу» [4, с. 10]. Їх зовнішній вигляд, а відтак і архітектурне вирішення, свідчили про соціальне положення та фінансову спроможність власників маєтків. Монументальні в'їзні споруди – тріумфальні брами з вираженими рисами класицистичного стилю (Яготин, Диканька) були характерні для значних палацово-паркових ансамблів. Найширше в маєтках були розповсюджені брами у вигляді окремо розташованих стовпів (пілонів або обелісків), з'єднаних стулками воріт, ґратами, через які відкривалася перспектива головної алеї присадибного парку.

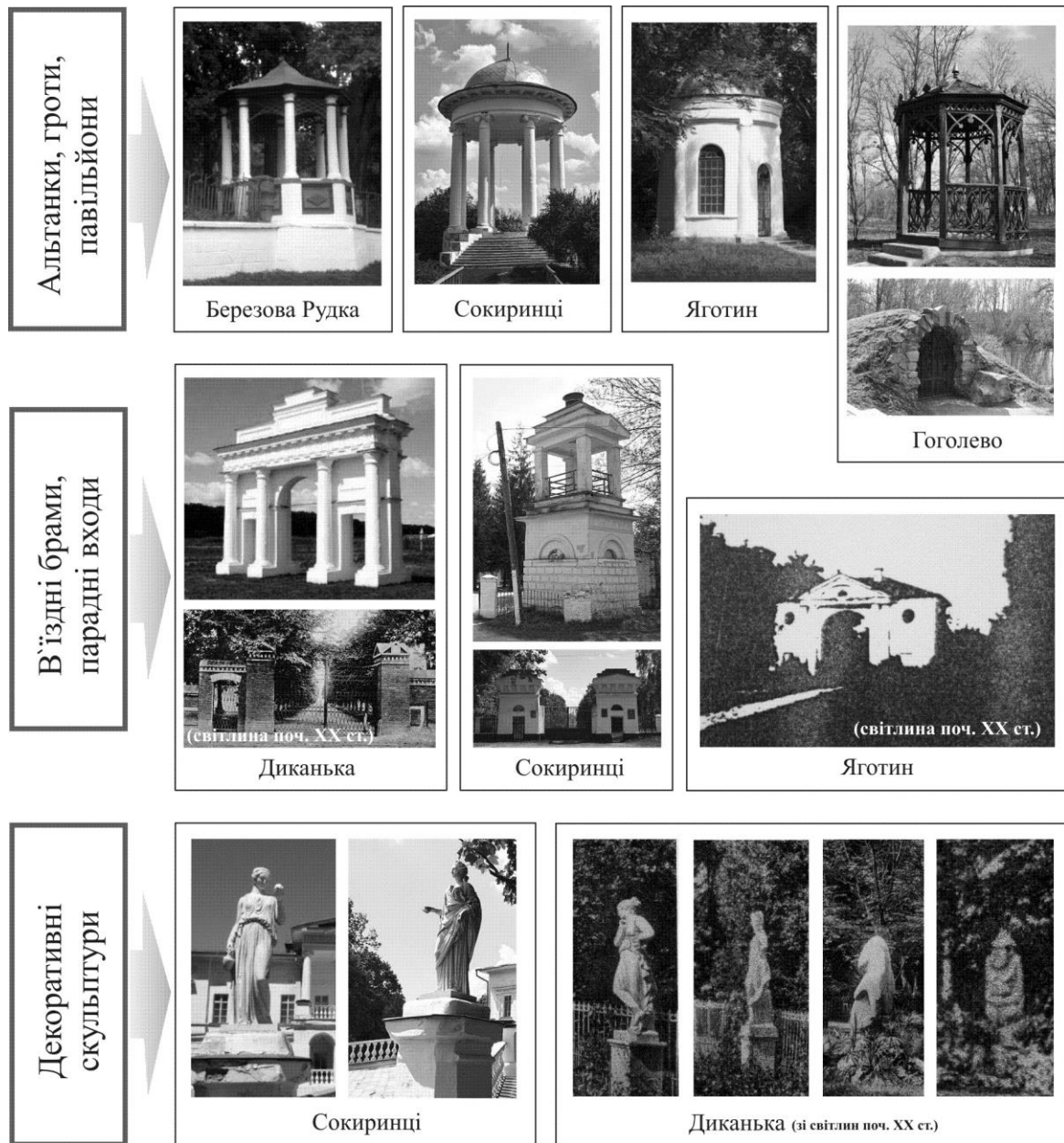

Рис.1. Малі архітектурні форми в полтавських садибах XVIII-XIX сторіч

Обов'язковими архітектурними спорудами як регулярного, так і пейзажного присадибного парку були *альтанки*. Вони розміщувалися на периферійних ділянках парку, підвищеному рельєфі (Кибинці, Яготин, Березова Рудка), островах, біля водойм (Хомутець, Диканька, Решетилівка, Березова Рудка, Сокиринці) та вмонтованими в цегляну огорожу (Березова Рудка). На їх образне рішення вплинули не лише модні на той час класицистичні, псевдоготичні, барокові тенденції, а й мотиви української народної та далекосхідної архітектури.

Розміщення *скульптур* та *декоративних ваз* у розпланувальній структурі історичних парків у кожному конкретному випадкові було суто індивідуальним і визначалося характером вирішення пейзажів та композиції парку в цілому. Переважали копії античних скульптур та мармурові вази.

Введення малих архітектурних форм до присадибних парків XVIII-XIX століть значно розширило можливості створення цілісних композицій, де архітектурно-декоративні елементи так само як рослинність і водойми були рівноцінними композиційними складовими, об'єднаними спільним архітектурно-ландшафтним рішенням усього садибного комплексу. Вони створювали не лише необхідне ландшафтно-просторове середовище маєтків, а й забезпечували кожній садибі естетичну індивідуальність.

Садибна культура наших пращурів була успадкована й нащадками. Звичайно ж, сьогодення внесло свої корективи в архітектурно-ландшафтне формування сучасних садибних комплексів відповідно до потреб замовників. Площа сучасних полтавських садиб сягає значно менших розмірів, ніж їх історичні аналоги. Фахівці-практики наголошують на важливості правильного чергування рослинного та будівельного матеріалів. Будівлі й споруди присадибних ділянок є своєрідними константами саду, а рослинний матеріал змінює його загальні риси відповідно до сезону та року.

Сучасні будівельні гіпермаркети надають можливість широкого вибору малих архітектурних форм – від альтанок, басейнів, світильників, садових меблів до декоративних скульптур та ваз. Альтанки представлені в традиційних круглих, шести- восьмигранних формах, але в різних матеріалах – дерев'яні, металеві, комбіновані. Як правило, вони модульні мобільні, без фундаментної підлоги відкритого типу. Дах альтанок переважно шатровий, з покрівлею із черепиці, металочерепиці, гнучкої черепиці. Ванни басейнів зазвичай пропонуються двох типів – чіткої геометричної форми (квадратні, прямокутні, круглі) та довільної. Такий невеликий вибір компенсується грамотною роботою ландшафтного дизайнера по облаштуванню водойми на ділянці. Світильники – суто технічна річ, але дуже важлива у наш час. Їх широкий вибір – від високих, середніх, малих, підвісних, вмонтованих у покриття до прожекторів – дають можливість ландшафтним спеціалістам у всій красі продемонструвати їх дію у вечірній та нічний час. Садові меблі подано широким спектром типових проектів. Найбільш примітивно представлені скульптурно-декоративне наповнення та вази. Як правило, це – якісь чудернацькі барвисто розфарбовані казкові створіння та вази із штучних матеріалів «неокласицистичних» форм.

Такий невеликий вибір не задовольняє сучасних заможних власників садиб, які успадкували бажання мати вишуканий маєток, відмінний від інших. Вони обирають малі архітектурні форми індивідуального авторського дизайну. Це дає можливість власникам:

- максимально наблизити проектне рішення до власних потреб (перш за все – функціональних);
- гармонійно вписати малу архітектурну форму в існуюче середовище;

- застосувати у дизайні цікаву комбінацію з будівельних та опоряджувальних матеріалів;
- створити неповторну річ і вирізнитися з-поміж інших власників;
- знайти приємний компроміс між ціною та якістю.

Досвід роботи сучасних архітектурно-дизайнерських фірм у царині садибно-паркового будівництва показує, що все більшої популярності серед власників маєтків набувають багатофункціональні малі архітектурні форми, які суміщають в собі декілька звичних елементів – альтанка з барбекю, альтанка з перголою, огороження з альтанкою, зона відпочинку з садовими меблями та мангалом, відкритий павільйон з басейном (рис. 2). Така комбінація елементів дає можливість господарям маєтку та їх гостям не лише відпочити на природі. Тут можна скористатися мангалом (барбекю), приготувати на свіжому повітрі апетитні гарячі страви. При цьому професійно запроектовані малі архітектурні форми дозволяють це робити не лише в теплу пору року, а й взимку, що підкупає замовників. Основна ідея дизайну таких об'єктів нерозривно пов'язана з геометричними параметрами відведеного простору, розташуванням на ділянці, відповідністю загальному стилістичному рішення садибного комплексу, і врешті-решт – правильним вибором матеріалів. Привабливе сполучення форми, кольору, фактури матеріалу може стати запорукою цілісного образного рішення. Часто дизайнери беруть за основу певні етнічні мотиви, українські автентичні традиції та грамотно обіграють їх у сучасних рішеннях.

Підсумовуючи викладений матеріал, варто наголосити на спадкоємності закладених традицій садибно-паркового будівництва, де прийоми створення окремих малих архітектурних форм, їх уміле розташування на ділянці стають у нагоді сучасникам – як фахівцям, так і заможним власникам. А переваги ХХІ століття у вигляді нових технологій, конструктивних рішень і різноманітності будівельних та опоряджувальних матеріалів дозволяють архітекторам-дизайнерам реалізувати практично будь-які рішення.

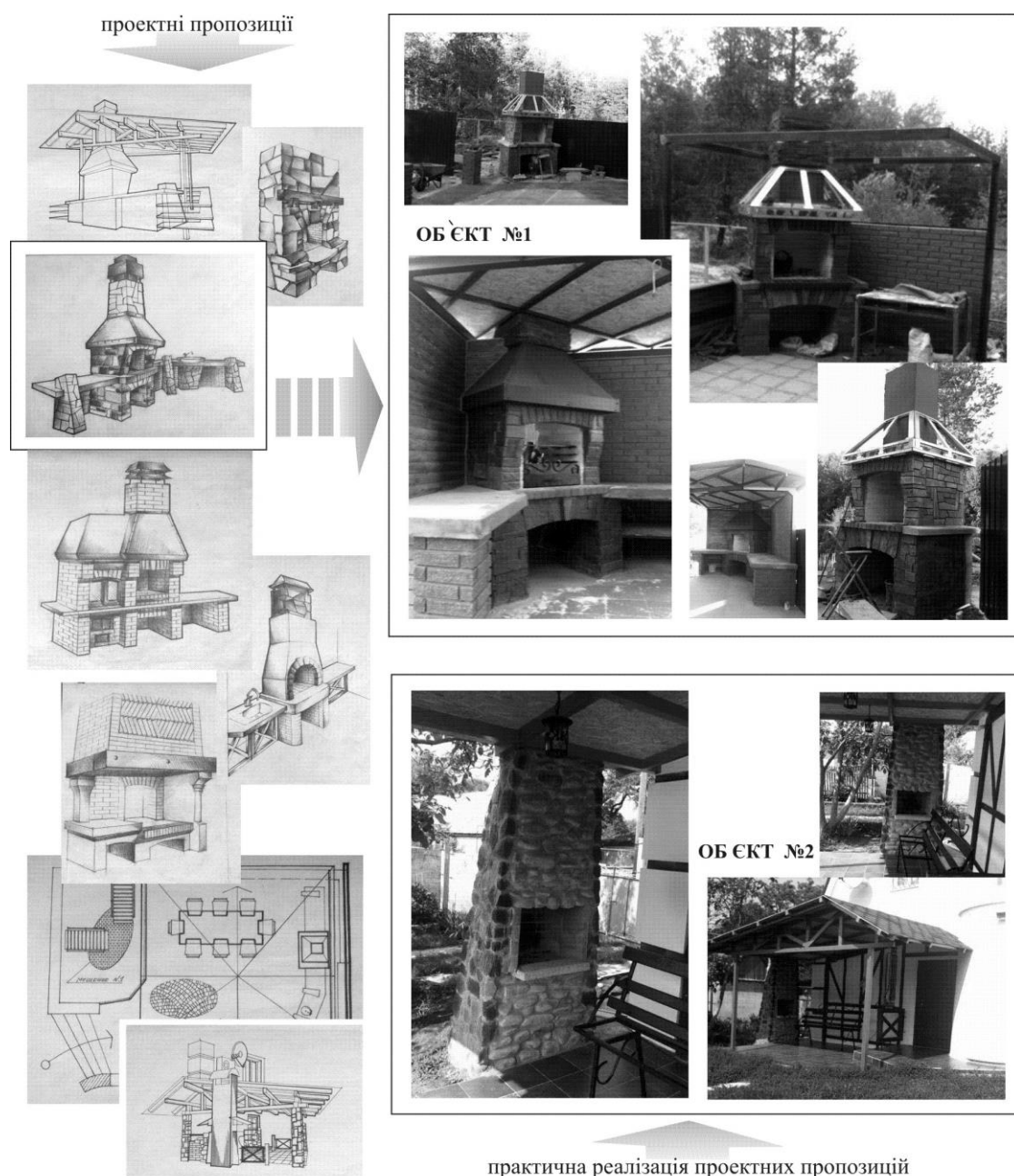

Рис.2. Малі архітектурні форми в сучасних полтавських садибах
(на прикладі досвіду роботи ПМП «ВАКО ПРЕСС», м. Полтава)

Подальші дослідження у цій царині сприятимуть збагаченню архітектурно-ландшафтної скарбниці Полтавщини і сприятимуть запозиченню закладених традицій історичного зодчества у сучасне садибно-паркове будівництво.

Література

1. Крижановская Н.Я. Основы ландшафтного дизайна / Н.Я. Крижановская. – Харьков: Константа, 2002. – 216 с.

2. Липа О.Л. Згурівський парк на Полтавщині //Журнал інституту ботаніки Академії наук УРСР. – 1938. - №17(25). – С. 167-175.
3. Державний архів Полтавської області, фонд 8831, опис 19. Колекція документів про рід князів Кочубеїв, їх диканьський маєток та диканьців, зібрана краєзнавцем Кішиком Василем Вікторовичем. – 1852-1992.
4. Торопов С. Подмосковные усадьбы. – М.: Изд-во Академии архитектуры СССР, 1947. – 37 с.

Аннотация

Шевченко Л.С. Кандидат архитектуры, доцент, доцент кафедры дизайна архитектурной среды Полтавского национального технического университета имени Юрия Кондратюка

Шевченко В.Н. Директор частного малого предприятия «ВАКО ПРЕСС» (г. Полтава)

Малые архитектурные формы в полтавских усадьбах: от истории к современности.

Статья посвящена малым архитектурным формам в усадебно-парковых объектах. Кратко представлен исторический экскурс в разные эпохи и времена с позиции использования малых архитектурных форм. Детально очерчено их значимость в полтавских усадьбах XVIII- XIX ст. и современности.

Ключевые слова: малые архитектурные формы, усадебный комплекс, разнообразие, многофункциональность, преемственность.

Annotation

Shevchenko L.S. PhD arch., Master of Architecture, Associate Professor, Department of Architectural Design Environment, Poltava National Technical Yuri Kondratyuk University (PNTU).

Shevchenko V.M. Director of a private small enterprise "VACO PRESS" (Poltava).

Small architectural forms in Poltava manors: from history to modernity.

The article is devoted to the small architectural forms in the manor-park objects. A historical digression in different epochs and times from the position of using small architectural forms is briefly presented. Their significance in the Poltava manors of the XVIII-XIXth centuries and modernity is outlined in detail.

Keywords: small architectural forms, manor complex, diversity, multifunctionality, succession.